

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛДІК ҚОРЫН ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ДАМУ

Қазіргі кезеңде педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің жаңа формалары мен әдістерін іздеу болып табылады. Баланың жеке басының дамуына баса назар аудару оның сөйлеу дамуының жүйесін жаңарту және сапалы жақсарту мүмкіндігімен байланысты. Мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік білім беру стандарты мектеп жасына дейінгі баланың дамуындағы басым бағыттардың бірі әлеуметтік-коммуникативті дамуды анықтайды, ал баланың сөйлеуі қарым-қатынас пен мәдениеттің құралы ретінде қарастырылады. Әлеуметтену және коммуникативті даму мәселесі әсіресе сөйлеу проблемалары бар балалар үшін өзекті.

Соңғы уақытта сөйлеу қабілеті бұзылған балалар саны айтарлықтай өсті. Көбінесе баланың сөйлеуі, психологиялық процестері (зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау), жалпы және ұсақ моториканың жағдайы, кеңістіктегі бағдарлауы, эмоционалды жағдайы, шығармашылық белсенділігі бір уақытта бұзылған кезде біріктірілген нысаны болады. Бұл бұзылулар басқалармен қарым-қатынас жасауда қиындықтар туғызады, содан кейін олар жасөспірім - ересек бала даму тізбегіндегі жеке тұлғаның белгілі бір өзгеруіне алып келеді, балаларға өздерінің табиғи қабілеттері мен зияткерлік қабілеттерін толық ашуға кедергі келтіреді.

Көпжылдық тәжірибе және сөйлеу терапиясының тиімділігін арттырудың жаңа жолдарын іздеу дәстүрлі сөйлеу терапиясымен қатар түзету жұмыстарына стандартты емес әдістерді, сондай-ақ халықтық педагогиканың ең жақсы үлгілерін қоссаңыз, балалармен жұмыс жасауда оң нәтижеге қол жеткізуге болатындығын көрсетті

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында – халықтық жалпы білім беру жүйесіндегі бірінші және ең жауапты орын. Халық шығармаларымен танысу баланың сезімін және тілін байытады, қоршаған ортаға қарым-қатынас қалыптастырады, баланың жан-жақты дамуында баға жетпес рөлге ие болады. Ерте жастан-ақ балаға өз халқының ұлттық мәдени құндылықтарын құрметтеуді қалыптастыру, қарапайым ұлттық мәдени түсініктерді игерту керек. Халық шығармаларымен танысу баланың сезімін және тілін байытады, қоршаған ортаға қарым-қатынас қалыптастырады, баланың жан-жақты дамуында баға жетпес рөлге ие болады.

Балалық шақ – ұлттық мәдениеттің бастауына шынайы, үлкен қызығушылықпен, ойын, күлкі, қуанышпен үңілу мүмкіндігі бар кезең. Ана тілін меңгеру мектепке дейінгі балалық шақтың ең маңызды мәселесі. Әр халықтың өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі өз ұлттық ерекшеліктері бар.

Бүгінгі күннің мақсаты – қазақ халқының тамаша дәстүрлеріне сүйене отырып, тәрбие үдерісінде кеңінен пайдалану. Бала өз халқының, елінің

өнерін, тұрмыс, салт-дәстүрін, мәдениетін неғұрлым кең, терең сезінсе, басқа елдердің де өнерін соғұрлым терең сезінетін, түсінетін болады.

«Халық шығармашылығы» деген ұғымды білдеретін «фольклор» сөзі ағылшынның «folk» – халық және «fore» – даналық деген екі сөзінің бірігуінен шыққан. Фольклор тарихы өте ерте заманнан басталады. Оның бастауы адамдардың өзін қоршаған ортадағы табиғатты және ондағы өзінің орнын білу қажеттілігімен байланысты.

Дүние жүзінің мәдениет зерттеушілері 1985 жылы ЮНЕСКО бас қосуында осы ұғым бойынша мынадай бір тұжырымға тоқталады: «Фольклор дегеніміз, халықтың дәстүрлі мәдениеті, қоғамның арман-аңсары (идеал) тудырған, сол қоғамның мәдени және әлеуметтік төлтума жағдайымен үндесе көрініс тапқан, дәстүрлі тұғыр еткен топтар мен жеке адамдардың ұжымдық шығармашылығы, фольклордың үлгілері мен бағалы нұсқалары ұрпақтан-ұрпаққа ауызша, еліктеп үйрену арқылы және басқа да тәсілдермен ауысып отырады; өзгесі сияқты фольклордың санатынан тіл, әдебиет, музыка, би, ойындар, афсаналар, әдет-ғұрыптар, салт-жоралғылар, қолөнер кәсібі, архитектура және басқа да өнер түрлері жатады» [1].

Осы ойды белгілі этнограф ғалым, қазақ әлемін танушы Ақселеу Сейдімбектің «фольклор» термині белгілі бір халық мәдениетінің кешенді құбылысын қамтиды» деген пікірі дәлелдей түседі» [2].

Осы тұжырымдарға негізделе отырып «халық шығармашылығы ұрпақтан-ұрпаққа ауызша, еліктеп үйрену және басқа да тәсілдермен беріліп отырған туындылардың жиынтығы» деп түсінеміз. Ал халық шығармашылығының құралдары дегеніміз оның жанрларына қарай бөлінетін, балалар тәрбиесінде қолданылатын белгілі бір түрлері.

Ғылыми әдебиеттерде халық шығармашылығы балалар тәрбиесіндегі халық педагогикасының құралдары тұрғысынан зерделенген.

Халықтық қағидаға негізделген тәрбие ана тілін меңгере бастаған сәбилік шақтан басталады. Н.К.Крупская балалардың отбасында тілінің дамуына үлкен мән беретін, әсіресе баланың анасымен тілдесу кезінде, себебі «ана тілі адамның өзін, ішкі сезімін, ойын, көңіл-күйін білдіру құралы» екендігін айтады [3].

В.А.Сухомлинский ертегілер, әндер, баланы алдандыратын өлеңдер, санамақтарды танымдық белсенділікті, ақыл дербестігін, жеке адамның даралығын оятуда, қалыптастыруда таптырмайтын құрал деп есептеген [4].

Этнопедагог ғалым С.Ұзақбаева қазақ халық шығармашылығының балалар мен жеткіншектерге эстетикалық тәрбие беруде мүмкіндігінің жоғары екенін негіздей отырып, оны үш түрге бөліп қарастырады: халықтың ауызекі поэтикалық шығармашылығы, халықтың музыкалық шығармашылығы, халықтың сәндік-қолданбалы өнері» [5].

К.Матыжановтың «Қазақтың фольклорлық балалар поэзиясы» атты кандидаттық диссертациясында (1990ж.) тұңғыш рет халық әдебиетіндегі балаларға арналған өлең-жырлар «балалар фольклоры» деген ұғым аясында топтастырылып, қазақ фольклорының іргелі бір саласы ретінде жеке қарастырылады. Зерттеуші қазақ балалар фольклорындағы өлең-жырларды

топтарға жіктеп, ішкі жанрлық түрлерге бөледі. Жалпы сәбилерге арналған өлең-жырларды, соның ішінде бесік жырын да «әлпештеу поэзиясы» тобына жатқызады [6].

Қазақ халық шығармашылығының балаларға арналған түрлерінің құндылығы сонда, оның көмегімен ересектер балалармен жеңіл эмоционалдық байланыс, эмоционалдық қарым-қатынас орната алады. Мазмұнының қызықтылығы, бай фантазиясы, ашық-жарқын көркем бейнелер баланың назарын аударады, оған қуаныш сыйлайды, сонымен бірге баланың білуге, үйренуге құштарлығын арттырады. Мазмұны жағынан қарапайым және ықшамды болып келетін ауыз әдебиетінің шағын формасында сөздік, мағыналық, дыбыстық байлықтар жасырынған.

Бұрынғыдан алыстап бара жатқан бүгінгі балаларға ересектермен өзара байланыстыратын әлдилеу, шомылдыру, алғашқы дене жаттығулары, ойындар тәсілдерін қазіргі уақытта қолдану керек. Сан ғасырдан бері әзіл-қалжыңдарды, тақпақтарды, мәтелдерді балалар сүйіспеншілікпен және ақылмен жаттайды, оны өз халқының биік моральдық мәдениеті ретінде қабылдайды.

Балалар ауыз әдебиетімен танысу олардың қоршаған ортаға, халық дәстүріне, ана тіліне деген қызығушылығын, оларға зейінін аударуын дамытады, көркемдік талғамын тәрбиелейді, сонымен бірге тілін дамытады, ойын ұшқырлайды, оларды саналы әрекетке итермелейді.

Дәстүрлі тәрбиенің өте маңызды және сипатты белгілерінің бірі – ересек адамның бөбекпен, әсіресе оның өмірге келген бірінші айлары мен жылдарында, үздіксіз, әрдайым байланыста, қарым-қатынаста болуы. Бұл қатынас бірте-бірте жай, оңай, қарапайым қимылдарды, сөздерді үйрету, көңілді ойын ойнату, алдандыру, көңілін көтеруге ұласады. Осы кездегі ең маңыздысы баламен тілдесу, сөйлесу, тілдік ойындар, бірте-бірте сөз қорын қалыптастыра бастау.

Сонымен қазақ халық шығармашылығы түрлерін қарастыру барысында біз, олардың балалардың қабылдауына жеңіл, білуге құштарлығын арттыратын, қиялын ұшқырлайтын, зейінін қалыптастыратын, эмоционалдық жақсы сезімталдыққа бейімдейтін, ой-өрісін өсіретін, танымдық аясын кеңейтетін, саналы-әрекетке итермелейтін, белсенділігін арттыратын педагогикалық құрал екендігін анықтадық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ЮНЕСКО и сохранение фольклора // Курьер. - 1985.
2. Сейдімбек А. Қазақ әлемі. – Алматы: Санат, 1997.
3. Крупская Н.К. Педагогические сочинения в 10 т. Дошкольное воспитание. Вопросы семейного воспитания и быта. - М.: Изд-во АПН, 1959. - Т. 6.
4. Сухомлинский В.А. «О воспитании» – М.: Политическая литература, 1982
5. Ұзақбава С. Тамыры терең тәрбие. – Алматы: Білім, 1995.
6. Матыжанов К. Қазақтың отбасылық ғұрып фольклоры: пед. ғыл. док. ... дис. – Алматы, 2004.